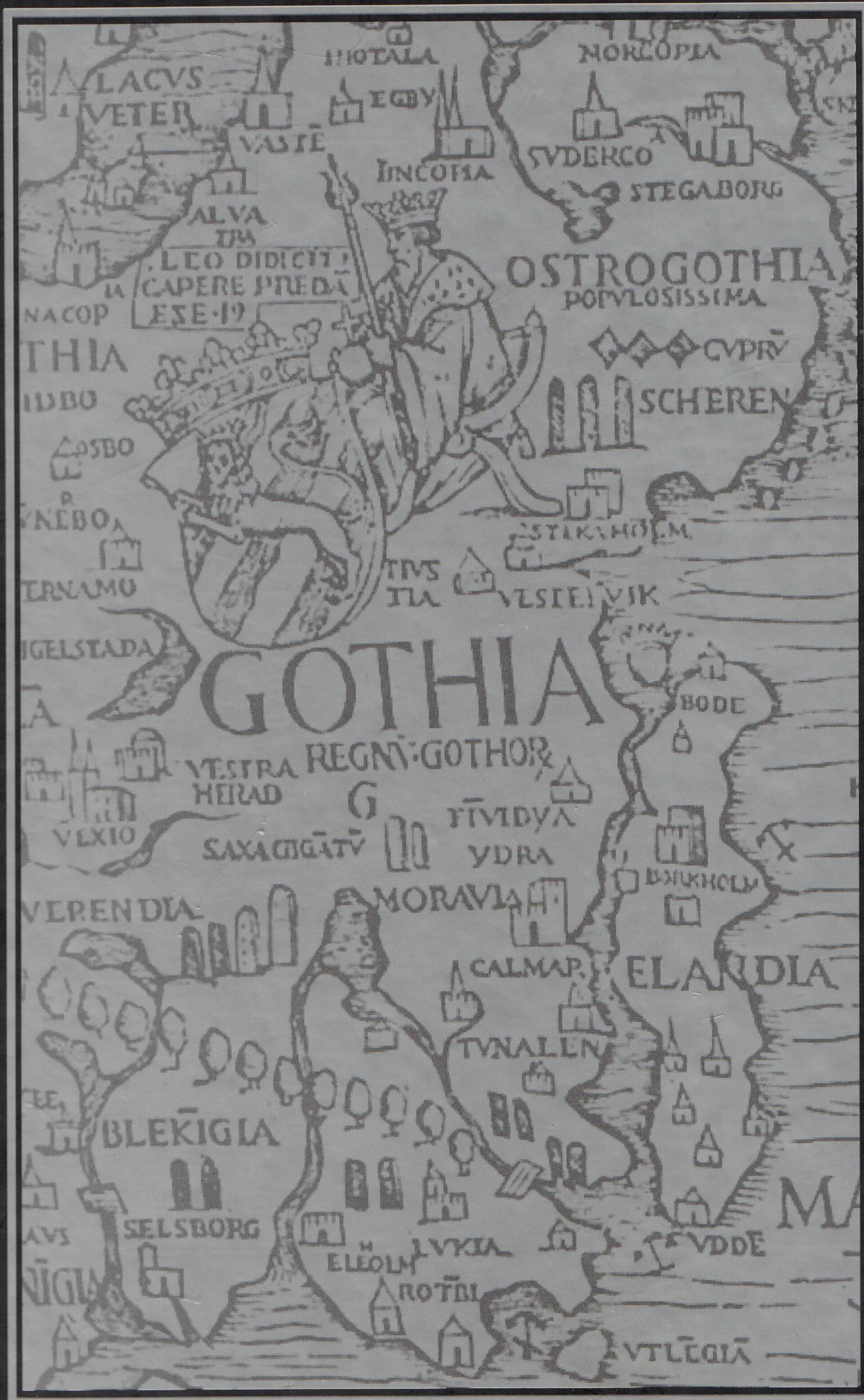

WORLD

Карков
2009

Ostrogothica

АРХЕОЛОГИЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ
ПОЗДНЕРИМСКОГО ВРЕМЕНИ
И ЭПОХИ ВЕЛИКОГО ПЕРЕСЕЛЕНИЯ НАРОДОВ

Сборник научных трудов к 10-летию
Германо-Славянской археологической экспедиции
Харьковского национального университета
имени В. Н. Каразина

Ответственный редактор
К. Мызгин

Харьков
Тимченко А. Н.
2009

Ostrogothica

ARCHÄOLOGIE DES ZENTRAL- UND OSTEUROPAS
IN DER SPÄTEN RÖMISCHEN KAISERZEIT
UND DER VÖLKERWANDERUNGSZEIT

Sammelband der wissenschaftlichen Schriften
zum 10. Jahrestag
der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition
der Charkover-Nationalen-V.-N. Karazin-Universität

Herausgeber
Kyrill Myzgin

Charkow
Timčenko A. N.
2009

Редакционная коллегия:

В. Д. Баран, доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент НАН Украины

Д. Н. Козак, доктор исторических наук, профессор

М. В. Любичев, кандидат исторических наук, доцент

Л. П. Михайлина, доктор исторических наук

С. И. Посохов, доктор исторических наук, профессор

Р. В. Терпиловский, доктор исторических наук, профессор

Рецензенты:

И. О. Гавритухин, старший научный сотрудник группы археологии эпохи Великого переселения народов Института археологии Российской академии наук

М. М. Казанский, Dr. hab., Directeur de Recherche au C.N.R.S. – UMR 8167 :
Orient et Mediterranee Centre d'histoire et civilisation de Byzance

О. В. Шаров, Кандидат исторических наук, старший научный сотрудник античного отдела Института истории материальной культуры Российской академии наук

Издание сборника осуществлено при финансовой поддержке
Фонда поддержки демократических инициатив Евгения Кушнарева

О-88 Ostrogothica. Археология Центральной и Восточной Европы позднееримского времени и Эпохи Великого переселения народов. Сборник научных трудов к 10-летию Германно-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина — Харьков: Тимченко, 2009. — 296 с.

ISBN 978-966-8661-43-3

Сборник посвящен проблемам истории и археологии Центральной и Восточной Европы в позднееримское время и Эпоху Великого переселения народов.

*В оформлении обложки использован римский медальон из Опочки (Германия),
хранящийся в Берлинском мюнцабинете.*

© Авторы статей, 2009

© Мызгин К., 2009

© Фонд поддержки демократических инициатив
Евгения Кушнарева, 2009

© НИЛ ГСАЭ ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009

© ФОП Тимченко А. Н., 2009

ISBN 978-966-8661-43-3

Redaktion

Dr., Prof., Korrr.-Mitgl. der Nationalen Akademie der Wissenschaften *Vladimir Baran*

Dr., Prof. *Denis Kozak*

Dr. Doz. *Michail Ljubitshev*

Dr. in Hab. *Lubomir Michailina*

Dr., Prof. *Sergej Posochov*

Dr., Prof. *Rostislav Terpiliowskij*

Rezensenten:

Igor Gavrituchin, Wissenschaftlicher Mitarbeiter der Gruppe von Archäologie der Völkerwanderungszeit der Institut für Archäologie der Akademie der Wissenschaft von Russlands.

Michail Kazanskij, Dr. hab., Directeur de Recherche au C.N.R.S. – UMR 8167 :
Orient et Mediterranee Centre d'histoire et civilisation de Byzance.

Oleg Scharov, Dr., Wissenschaftlicher Mitarbeiter der Antiqua-Abteilung der Institut für Geschichte der materielle Kultur der Akademie der Wissenschaft von Russlands.

Dieser Sammelband wurde dank der Ewgenij-Kuschnarjow-Stiftung
der demokratischen Initiativen veröffentlichen

Ostrogothica. Archäologie des Zentral- und Osteuropas in der Späten Römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit. Sammelband der wissenschaftlichen Schriften zum 10. Jahrestag der Germanisch-Slawischen archäologischen Expedition der Charkover-Nationalen-V.-N. Karazin-Universität — Charkow: Timčenko, 2009. — 296 s.

ISBN 978-966-8661-43-3

Der Sammelband wird den Probleme der Archäologie des Zentral und Ost Europas in der Späten Römischen Kaiserzeit und der Völkerwanderungszeit gewidmet.

Содержание / Inhalt

Германо-Славянская археологическая экспедиция Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина	10
---	-----------

МАТЕРИАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА И ПРОИЗВОДСТВО MATERIELLE KULTUR UND HERSTELLUNG

Hegewisch M. Lampen im Barbaricum Ein kurzer Beitrag zur Beleuchtung in germanischen Siedlungen	19
Musteață S., Popa A. Antler Manufacturing In Moldova In Sântana de Mureș — Černjachov Culture	34
Бейдин Г.В., Григорьянц М.Н. Бусы из подъемного материала поселений римского времени на территории Харьковской области	51
Диденко С.В. Сосуды группы Pontic Red Slip Ware в черняховской культуре	64
Любичев М.В. Погребение с римским импортом на могильнике черняховской культуры Войтенки (Восточная Украина)	72
Мызгин К.В. О новых находках римских монет на территории Харьковской области	91
Шульце Е., Магомедов Б.В., Буйських С.Б. Сіроглиняний посуд римського часу з поселень Ольвійської хори	101

МОГИЛЬНИКИ И ПОГРЕБАЛЬНЫЙ ОБРЯД GRÄBERFELDER UND BEGRABNISSITTE

Kleemann J. Bemerkungen zur Endphase des Gräberfeldes von Malbork-Wielbark, Polen	152
Schultze E. Gefäßbeigaben in Kindergräbern der Černjachov-Kultur — zu einem Grab aus Sumy-Sad (Ostukraine)	165

Коваленко О.В., Луговий Р.С. Сторожівський курганний могильник	174
Медведев А.П. Воинское погребение из Восточного некрополя Фанагории	180
Петраускас О.В. Час появи та деякі особливості розвитку трупопокладень із західною орієнтацією в черняхівській культурі (за даними могильників України)	186
Рудич Т.А. Центральноевропейское влияние в погребальном обряде черняховской культуры	216

ИСТОРИЯ И АРХЕОЛОГИЯ
GESCHICHTE UND ARCHÄOLOGIE

Вакуленко Л.В. Народ тайфалів та археологічна культура	222
Вахонєєв В.В. Загибель античного Мірмекія в світлі останніх археологічних досліджень	231
Гороховский Е.Л., Гопкало О.В. Варвары на медальоне Валентиниана I из Сербии	237
Зиньковская И. В. О статусе росомонов Иордана [Get., 129]	252
Рейда Р. М. Античні центри Північного Надчорномор'я та «готські» війни (історіографічний огляд)	258

ДИСКУССИИ
DISKUSSIONEN

Обломский А. М. О времени и характере распространения черняховской культуры на территории Днепровского Левобережья (наши разногласия)	264
---	------------

Античні центри Північного Надчорномор'я та «готські» війни (історіографічний огляд)

The article is dedicated to study of the contacts between the ancient Greek centers of Northern Black Sea region and barbarians during the Gothic Wars in 232–270^s. Among the problems researched are definition of the level of social and political development of the barbarians at that time; a residence period and evacuations of Roman settlements from the Northern Black Sea region territory; the time of the barbarian coalitions participants' arrival; the exact character of the relationships between the barbarians and antique population as well as the destiny of the antique centers during Gothic Wars; the problems of organization and realization of the barbarians' marine campaigns.

Дослідження, пов'язані з питаннями „готських” війн та античних центрів Північного Надчорномор'я в історичній науці розпочалися ще в ХІХ ст. Однак самостійною темою для вивчення це явище у історіографії майже не набуло. Історичні події та процеси, пов'язані з „готськими” війнами висвітлюються, в основному, в загальному контексті античної історії чи історії варварського населення. Кількість робіт, присвячених „готським” війнам залишається обмеженою [Ременников, 1954].

Можна говорити про два підходи в реконструкції подій „готських” війн в регіоні. Для іноземної історичної науки характерним є переважаче використання писемних джерел, їх дослідження та всебічний порівняльний і філологічний аналіз, на основі якого і реконструюються історичні події, пов'язані з „готськими” війнами. Використання археологічних джерел є порівняно нечастим явищем [Minns, 1913], а у деяких авторів, не викликає довіри [Мюссе, 2008, С. 15–16]. Вітчизняна історіографія для реконструкції цих історичних подій крім писемних джерел оперує значною кількістю археологічного, епіграфічного, нумізматичного матеріалу, стратиграфії, здобутих внаслідок широких археологічних досліджень.

Однак, до останніх десятиліть ця тема не набула самостійного вивчення і у вітчизняній історіографії. Зважаючи на актуальність її дослідження така ситуація може бути пояснена кількома чинниками. З одного боку, питання, пов'язані з „готськими” війнами та античними центрами знаходяться в сфері інтересів

античної археології, з іншого — дослідників варварського населення регіону. Відповідно, аналіз та інтерпретація здобутих археологічних матеріалів до недавнього часу відбувалася кожним з цих тематичних напрямків дещо відокремлено одне від одного, що, відповідно, могло призводити до різних, іноді протилежних чи не пов'язаних між собою висновків. Крім того, дослідження зазначених питань вказаними напрямками проводилося на відмінних засадах: в античній історіографії питання „готських” війн розглядається перш за все в контексті переходу до пізньоантичного періоду в історії центрів регіону та продовження існування традицій античної культури, для якої, в загальному, вплив цих подій мав негативний характер, і який акцентується традиційно ще давніми античними та середньовічними авторами [Буданова, 2000, С. 6–9]; інший напрямок базується на вивченні окремих археологічних культур варварського населення та виділенні в них відмінних етнічних складових, оцінки їх участі в „готських” війнах. Ці особливості в підходах є об'єктивними у випадку вивчення античного світу та варварського населення як самостійних культурних феноменів. Проте, у випадку часу „готських” війн, коли відбувалися активні етнічні процеси на варварських територіях та інтенсивні контакти з античним світом, таке відокремлення не є достатньо виправданим. Відповідно, на сьогодні відчувається брак саме „синтетичних” досліджень. В цьому розумінні важливими є вивчення хронології старожитностей першої полови-

ни I тис. н.е. Її дослідження дозволяє виділити речові комплекси, які стосуються міграцій варварського населення напередодні та під час „готських” війн [Godlowski, 1970; Гороховський, 1988]. Проте залишається відкритою значна кількість питань. Це пов'язано з відносно коротким часовим відтинком війн та порівняно довгим часом побутування більшості виділених речей-хроноіндикаторів. Виявлення більшості хроноіндикаторів на поховальних пам'ятках і побудова на їх базі загальної хронології має свої особливості, пов'язані з можливою асинхронністю її з хронологією поселенських пам'яток [Бажан, Ерєменко, 1992]. Відповідно, для визначення внутрішньої хронології порівняно нетривалих у часі подій ця технологія має порівняно слабке застосування і має скоріше допоміжне значення.

Тема контактів з варварською периферією взагалі і „готських” війн, зокрема, стала важливою ще для античної історіографії. Серед писемних джерел для висвітлення теми найважливішими є твори Дексіпа, Зосима, Йордана, Марцелліна. Характерною рисою античних та середньовічних джерел є негативне ставлення до рухів варварського населення та нападів варварів на землі Римської імперії.

Проте, не зважаючи на постійне звернення до даної тематики, комплексної роботи, присвяченої античним центрам Північного Надчорномор'я та „готським” війнам на сьогодні не створено. Одночасно вказана тема так чи інакше висвітлюється в більшості робіт, присвячених пізньоантичному періоду історії античних центрів та варварському населенню Північного Надчорномор'я і Східної Європи. Вважається необхідним проводити історіографічний огляд в контексті окремих проблемних питань, які стосуються зазначеної теми і виникли в процесі суміжних до неї досліджень або постали незалежно. Серед них можна виділити наступні: визначення рівня суспільно-політичного розвитку варварського населення напередодні та на час „готських” війн; час перебування та виведення римських вексилляцій з території Північного Надчорномор'я і припинення безпосередньої римської присутності; час приходу до регіону учасників варварських коаліцій; характер стосунків між прийдомим варварським та

місцевим античним населенням та доля античних центрів під час „готських” війн; питання організації та проведення морських походів варварів; відносини між східними германцями та сармато-аланами на території Північного Надчорномор'я; виділення окремих хронологічних етапів „готських” війн на території регіону; проблема часу завершення „готських” війн.

Для визначення суспільно-політичного розвитку варварського населення важливими є результати археологічних досліджень на території Східної Європи, які тривають ще з XIX ст., що дозволило отримати значну кількість археологічних матеріалів. Виділяється також питання рівня суспільно-політичного розвитку східногерманських племен готів, які, на думку сучасних дослідників, очолювали рухи варварів в час „готських” війн [Буданова, 2001]. Практично всі етнічні варварські спільноти Східної Європи на час „готських” війн знаходяться на етапі воєнної демократії в своєму найактивнішому прояві, який, за допомогою етнографічних паралелей можна назвати „чіфдом”. Процес міграції племен на територію Південно-Східної Європи безпосередньо вплинув на розвиток ранньокласових відносин в середовищі варварського населення та формування нової політичної спільноти, що знайшла свій прояв у черняхівській археологічній культурі. Зазначене питання безпосередньо пов'язане і з питанням причин „готських” війн, які є важливими, проте практично не дослідженими. Причини суспільно-економічного характеру нападів варварів на провінції Римської імперії залишаються відкритими. Для історичних реконструкцій залишається лише одна можливість їх пояснення, запропонована ще античною історіографією — потреба варварів у грабунку. Проте, останній є наслідком внутрішніх змін варварського суспільства, які потребують всебічного дослідження. Можливим здається пов'язувати причини міграцій варварського населення з Півночі Європи варіативними кризовими явищами як природного, так і соціального характеру, що могли стати вагомими чинниками.

Проблема визначення хронологічних меж римської воєнної присутності під час „готських” війн вирішується сучасною історіографією

за допомогою аналізу епіграфічних та нумізматичних пам'яток, виявлених під час археологічних досліджень античних центрів регіону, а також за допомогою залучення писемних джерел та аналізу історичної ситуації.

Матеріали, які характеризують наявність римського гарнізону в Ольвії в цей період стають відомі ще з початку XX ст. До 249–250 рр. віднести перебування у місті римської залози дозволила нещодавня знахідка фрагменту мармурової плитки з зображенням фракійського вершника та написом [Зубарь, Крапивина, 2004, С. 166–178]. Для Тіри перебування римських військ підтверджується перебудовою, що відбулася на місці приміщення вексіяції, яка відбулася не раніше 253 р. н.е., до цього часу розміщення римської залози в місті вважається підтвердженням [Сон, 1993, С. 53].

Перебування та час виведення римських вексіяцій з території гірського та передгірського Криму є темою детальних досліджень в серії публікацій та монографій. На думку сучасних дослідників, римські загони з ряду укріплених пунктів в Південно-Західному та Південному Криму були виведені не раніше другої чверті III ст. н.е. В головному центрі римської військової присутності — Херсонесі — римський гарнізон фіксується у 250 р. н.е. Час виводу римського гарнізону з цього античного центру визначається дослідниками в межах третьої чверті III ст. н.е., після приходу Требоніала Галла до влади [Зубарь, 2004, С. 131, 200].

Питання часу приходу варварських коаліцій до Північного Надчорномор'я та початок їх контактів з античними центрами регіону вирішується сучасною історіографією як у зв'язку з вирішенням попереднього, так і з археологічними матеріалами та писемними джерелами про початок морських походів. Аналіз останніх свідчить щодо просування учасників варварських коаліцій на територію регіону близько середини III ст. н.е. [Ременников, 1954; Буданова, 2001]. Аналіз археологічних джерел дозволяє дещо відкоригувати інформацію писемних джерел. Цьому сприяли активні дослідження могильників та поселенських пам'яток варварського населення на території гірського та передгірського Криму, Нижнього Дону та Північно-Західного Надчорномор'я,

які тривають ще з першої третини XX ст. Запропоновано перенести датування часу приходу нових груп варварського населення до регіону на другу чверть III ст. н.е. [Зубарь, 2004, С. 196–197]. Виявлено етап мирного співіснування прийшлого і місцевого варварського населення [Храпунов, 2004, С. 141].

Дослідження характеру стосунків прийшлого варварського та місцевого античного населення, частка останнього під час „готських” війн є теж важливою історіографічною проблемою. Для кожного з трьох районів існує окрема відповідь на це питання. Тіра та Ольвія після виведення римських вексіяцій захоплені варварами, після чого, не пізніше 269–270 рр. відбувається їх руйнування [Ременников, 1954, С. 127, 144–145]. Можливо, що ресурси центрів після їх захоплення варварами були використані останніми під час підготовки та проведення морських експедицій [Сон, 1993, С. 55]. Не можна виключати продовження існування цих центрів вже під егідою варварів принаймні до походу 269–270 рр.

Херсонес продовжує зберігати незалежність, а варвари оселяються на території римських укріплених пунктів та окрузі міста. Це знаходить пояснення у стосунках союзницького типу між римською та херсонеською адміністрацією з варварами. Це пояснення є сьогодні найбільш вірогідним. Не виключено що в час „готських” війн було закладено базу для стосунків з варварами, які отримали своє подальше оформлення вже в IV ст. н.е. в інституті федератів [Зубарь, 2004, С. 202–204].

Контакти Боспорського царства з варварами розпочинаються раніше, що може пояснюватися як географічним розташуванням держави, що опинилася на шляху двох напрямків міграції варварів: з території Передкавказзя сарматоалан, з північного заходу — східногерманських племен; відсутністю римських військ на території країни і кризовими явищами в її економіці та потребами варварських коаліцій у створенні постійної бази для морських експедицій до малоазійських провінцій. Контакти з варварами розпочинаються ще наприкінці 30-х рр. III ст. розгромом Горгіппії. В контексті даного питання знаходиться також проблема співправління царя Фарсанза з Рескупорідом IV. Традиційною стала точка зору про те, що Фарсанз був

узурпатором влади, якого підтримували варвари, на користь чого використовувалися туманні свідчення Зосима про припинення законної влади на Боспорі. Не вирішеним залишається і загалом питання про стосунки між Боспором та варварами в 50 — 60 рр. III ст.: чи було це безкомпромісне протистояння, чи між ними мало місце співробітництво.

Питання організації та проведення морських експедицій варварських коаліцій є також важливим. Початок морських походів дозволяє також розділити „готські” війни на два хронологічні етапи. Відомо два райони організації морських походів варварів: гирло Тірасу та територія Боспорського царства. Про участь варварів, які оселяються в Криму в морських походах зараз не має свідчень. Однією з головних цілей, яку переслідували варвари, займаючи зазначені райони була організація морських походів. Відбувається спроба виявлення суспільно-політичної та етнічної належності організаторів цих експедицій з території Боспорського царства, автори якої, однак, не оперуючи ніякими новими матеріалами, пропонують гіпотезу про існування піратського об'єднання кельтського походження на Дунаї, яке після початку „готських” війн отримує внаслідок міграції можливості для нападів на провінції Риму на території Малої Азії [Зубарев, Ярцев, 2008, С. 122]. При цьому ніяких прямих і навіть вірогідних опосередкованих свідчень на користь своєї гіпотези автори не наводять, пояснюючи її загальним відомим кельтським культурним впливом. Звичайно, культурний вплив латенської культури на інші варварські культури Східної Європи мав місце, проте на територіях, набагато ближче розташованих до Дунаю: між Дністром та Дніпром навіть для перших ст. н.е. не виявлено широких та тривалих контактів між місцевим населенням та кельтами [Максимов, 1999, С. 143–150]. Культурний вплив кельтів загалом мав на культуру варварського населення Європи важливий вплив, проте на час „готських” війн в континентальній її частині цього народу під впливом завоювань, романізації та германізації вже не було [Щукин, 2005, С. 167]. А існування такого потужного піратського об'єднання на Нижньому Дунаї в перших ст. н.е., про яке говорять автори [Зубарев, Ярцев, 2008, С. 122],

за умови гегемонії Риму на морі в цей час здається просто неможливим. Тому на основі існуючих зараз писемних та археологічних джерел підстав для зазначеного твердження поки що не існує.

Питання стосунків між східними германцями та сармато-аланами під час „готських” війн стало актуальним порівняно недавно, що пов'язано з дослідженнями пам'яток на території Криму і виявлення спільного проживання цих етнічних елементів [Колтухов, Юрочкин, 2004, С. 161–186]. Розуміння різнобічних контактів між сармато-аланським та східними германцями в III ст. н.е. на території Таврики та Північного Надчорномор'я було висловлене ще М. І. Ростовцевим [Ростовцев, 1993, С. 94], хоча, реального уявлення про суспільно-політичні засади цього об'єднання ми не маємо. В. М. Зубарем запропоновано назвати це об'єднання конфедерацією гото-аланських землеробських общин з незалежним самоуправлінням [Зубарь, 2004, С. 206, 208–209].

Підтверджує можливість контактів такого характеру між сарматами та східними германцями і ґрунтовні дослідження найбільшої культурної спільноти Східної Європи III–IV ст. н.е. — черняхівської культури, яка включала до свого складу як сарматів, так і східних германців. Контакти сарматів з германськими племенами на думку дослідників, були на час „готських” війн вже досить традиційними [Kokowski, 2003]. Їх активізація почалася ще в II ст. н.е. у зв'язку з Маркоманськими війнами. Висловлена думка про синтез культури готів та сармато-аланів [Яценко, 1994, С. 27].

Питання часу завершення „готських” війн є не менш важливим. Із закінченням „готських” війн дослідники пов'язують зміни в історії центрів Північно-Західного Надчорномор'я — Тіри та Ольвії, а також стабілізацію положення на Боспорі. На цю проблему може бути дві точки зору: кінець „готських” війн можна пов'язувати з походом 269–270 рр., після якого напади варварів пішли на спад; за верхню дату „готських” війн можна вважати і похід варварів з території Боспору в 275–276 рр. [Щукин, 2005, С. 151]. А. М. Ременников запропонував останній етап війн датувати 270 — 290 рр. н.е. [Ременников, 1954, с.145]. Похід 269–270 рр. став найбільшим з нападів варварів Північного

Надчорномор`я на території Римської імперії за кількістю учасників та територією охоплення. Успіх імперії у відбитті нападу та знищення більшості нападників, збило напругу на кордоні і припинило на якийсь час варварську агресію. З іншого боку для Боспорського царства безпосередні контакти з коаліціями тривають до часу походу 275–276 рр. Варвари були розбиті і тут, але залишається питання щодо самої мети їх походу: цілком можливо що експедиція розпочиналася не з грабіжницькою метою, а як союзницька акція по відношенню до імперії [Буданова, 2001, С. 128]. Якщо це так, то похід до „готських” війн має опосередковане відношення, і принципово різниться від попе-

редніх походів. Напади варварів на землі імперії, які відбуваються після походу 269–270 рр. здається логічним вважати ремінісценціями „готських” війн або початком нових „війн” варварів з Римом, які не були продовженням „готських” війн.

Таким чином, зазначене коло виділених проблем та сьогодні залишається актуальним і важливим. Їх вирішення дасть можливість розв’язати значну кількість питань з історії як античних центрів регіону, так і варварського населення, яке приходить на ці території напередодні та під час „готських” війн і стає вагомим чинником в ході подальших історичних подій.

Литература

- Бажан И.А., Ерёмченко В.Е., 1992.* Некоторые аспекты исследования хронологии могильников по методу П. Рейнеке // Проблемы хронологии эпохи Латена и римского времени. Санкт-Петербург.
- Буданова В.П., 2000.* Варварский мир эпохи Великого переселения народов. Москва.
- Буданова В.П., 2001.* Готы в эпоху Великого переселения народов. Санкт-Петербург.
- Гороховский Е.Л., 1988.* Хронология черняховских могильников Лесостепной Украины // Труды V Международного конгресса археологов-славистов. Т. 4. Киев.
- Зубарев В.Г., Ярцев С.В., 2008.* К вопросу о религиозной жизни и этнической идентификации варваров Северного Приазовья и Крыма позднеантичного периода // БИ. Вып. XIX.
- Зубарь В.М., 1998.* Северный Понт и Римская империя. Киев.
- Зубарь В.М., 2004.* Херсонес Таврический и население Таврики в античную эпоху. Киев.
- Зубарь В.М., Крапивина В.В., 2004.* О римском гарнизоне Ольвии в середине III в. // ВДИ. № 4.
- Колтухов С.Г., Юрочкин В.Ю., 2004.* От Скифии к Готии. Симферополь.
- Крапивина В.В., 1993.* Ольвия. Киев.
- Магомедов Б., 2001.* Черняховская культура. Lublin.
- Максимов С.В., 1999.* Про перебування кельтів в Україні // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. Київ-Львів.
- Мюссе Л., 2008.* Варварские нашествия на Европу: германский натиск. Санкт-Петербург.
- Пиоро И.С., 1990.* Крымская Готия. Киев.
- Ростовцев М.И., 1993.* Завоевание побережья Черного моря // ПАВ. № 5.
- Ременников А.М., 1954.* Борьба племен Северного Причерноморья с Римом в III веке н.э. Москва.
- Сон Н.А., 1993.* Тира римского времени. Киев.
- Терпиловский Р.В., Абашина Н.С., 1992.* Памятники киевской культуры. Киев.
- Храпунов И.Н., 2004.* Этническая история Крыма в раннем железном веке // БИ. Вып. VI.
- Щукин М.Б., 2005.* Готский путь. Санкт-Петербург.
- Яценко С.А., 1994.* Основные проблемы современных сарматологии и аланистики // Проблемы истории и культуры сарматов. Волгоград.
- Godlowski K., 1970.* The chronology of the Late Rome and Early Migration periods in Central Europe. Krakow.
- Kokowski A., 2003.* Zur Geschichte der gotisch — sarmatischen Beziehungen im Licht der Maslomecz — Gruppe und der Kulturen des Goten — Kreises // Kontakt — Kooperation — Konflikt Germanen und Sarmaten zwischen dem 1. und dem 4. Jahrhundert nach Christus. Wachholtz Verlag.
- Minns E.H., 1913.* Scythians and Greeks. Cambridge.

Перелік скорочень

БИ — Боспорские исследования. Симферополь-Керчь.

ВДИ — Вестник древней истории. Москва.

ПАВ — Петербургский археологический вестник. Санкт-Петербург.

Відомості про автора

Рейда Роман Миколайович — Київ, молодший науковий співробітник Департаменту підводної спадщини України, Інститут археології Національної академії наук України.

E-mail: reida@bk.ru

revolvi divisosque Vesegothas
ab Ostrogothis ad liquidum
sum prosecutus..."

Jordan

ISBN 978-966-8661-43-3

9 789668 661433 >